

Лекція № 16

Тема 2.8: «Відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд»

Мета: ознайомити з основами правової відповідальності за порушення законодавства про природно-заповідний фонд України, вивчення видів відповідальності, основних порушень та механізмів притягнення винних осіб до відповідальності. Лекція також акцентує увагу на шкоді та збиткам природно-заповідному фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Основні поняття: юридична відповідальність, види юридичної відповідальності, напрямки і види рекреаційної діяльності.

План і організаційна структура лекції:

Вступ.

1. Юридична відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд.
 2. Види відповідальності за порушення законодавства про природно-заповідний фонд.
 3. Шкода та збитки природно-заповідному фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації
- Висновки.

Вступ

Природно-заповідний фонд є важливим компонентом національної екологічної системи, який потребує ефективного правового захисту. В Україні законодавство передбачає суворі вимоги до охорони заповідних територій, але, на жаль, порушення цих норм є досить поширеними.

Порушення можуть бути різного характеру: незаконне будівництво, вирубка лісів, браконьєрство, забруднення довкілля, невідповідне використання земель природно-заповідного фонду тощо. Для запобігання таким діям держава встановлює адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність.

Законодавство України визначає механізми контролю за дотриманням природоохоронних норм, систему покарань за правопорушення та заходи щодо відновлення заподіяної шкоди. Важливу роль у цьому процесі відіграють правоохоронні органи, екологічні інспекції та громадські організації.

1. Юридична відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд

Порушення законодавства про природно-заповідний фонд України тягне за собою притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. Під юридичною відповідальністю за екологічні правопорушення розуміють відносини між державою в особі правоохоронних органів, спеціально уповноважених органів у галузі екології та природних ресурсів, інших спеціально уповноважених суб'єктів, – з одного боку, і фізичними особами

(громадянами, посадовими чи службовими) – з іншого щодо застосування до порушників відповідних стягнень. Через механізм юридичної відповідальності реалізується державний примус до виконання законодавства.

Юридична відповідальність виконує такі основні функції: *стимулюючу* до виконання норм законодавства про природно-заповідний фонд, *компенсаційну*, оскільки спрямована на відшкодування втрат в природному середовищі, *превентивну*, що пов'язана з запобіганням новим правопорушенням, і *карну*, що забезпечує покарання особи, винної у вчиненні екологічних правопорушень.

Підставою застосування заходів юридичної відповідальності є вчинення **екологічного правопорушення**. Екологічним правопорушенням є протиправне, як правило, винне діяння (дія чи бездіяльність), що посягає на встановлений в Україні екологічний правопорядок і заподіяло чи реально загрожує заподіяти екологічну шкоду. Правопорушення поділяються на **проступки** (дисциплінарні чи адміністративні) та **злочини** (кримінально карні).

Перелік правопорушень в сфері охорони і використання природно-заповідного фонду, що є підставами притягнення винних до юридичної відповідальності, міститься в статті 64 Закону України «Про природно-заповідний фонд України».

Відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд несуть особи, винні у:

а) нецільовому використанні територій та об'єктів ПЗФ, порушенні вимог проектів створення та організації територій ПЗФ;

б) здійсненні в межах територій та об'єктів ПЗФ та їх охоронних зон забороненої господарської діяльності;

в) організації на територіях та об'єктах ПЗФ, в їх охоронних зонах господарської діяльності без попереднього проведення екологічної експертизи або з порушенням її висновків;

г) невжитті заходів щодо попередження і ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на території та об'єкти ПЗФ;

д) порушенні строків і порядку розгляду клопотань про створення територій та об'єктів ПЗФ;

е) порушенні вимог щодо використання територій та об'єктів ПЗФ;

є) перевищенні допустимих хімічних, фізичних, біотичних та інших впливів і антропогенних навантажень, порушенні вимог наданих дозволів на використання територій та об'єктів ПЗФ;

ж) псуванні, пошкодженні чи знищенні природних комплексів територій та об'єктів ПЗФ і зарезервованих для включення до його складу;

з) самочинній зміні меж, відведенні територій та об'єктів ПЗФ для інших потреб.

2. Види відповідальності за порушення законодавства про природно-заповідний фонд

Конкретні стягнення за вчинення правопорушень передбачені в зведених кодифікаційних актах: заходи дисциплінарної відповідальності – в **Кодексі законів про працю**, адміністративної відповідальності – в **Кодексі України про адміністративні правопорушення**, кримінальної відповідальності – в

Кримінальному кодексі України, засади майнової відповідальності — в **Цивільному кодексі України** та в спеціальних нормативно-правових актах.

Залежно від характеру правопорушення, його тяжкості, особи, що вчинила протиправне діяння, розрізняють **дисциплінарну, адміністративну та кримінальну** відповідальність. Незалежно від притягнення до одного з цих трьох видів відповідальності, на винного може бути покладено обов'язок відшкодувати шкоду, спричинену відповідним правопорушенням. Таке відшкодування здійснюється в порядку **цивільної відповідальності**.

До **дисциплінарної відповідальності** можуть притягатись особи, винні в невиконанні або неналежному виконанні своїх трудових обов'язків, пов'язаних зі здійсненням природоохоронних заходів. Такі обов'язки покладаються на них трудовим договором, укладеним між працівником та власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом. Види дисциплінарних стягнень та порядок їх накладення регулюються Кодексом законів про працю від 10.12. 1971 р. При цьому для окремих категорій працівників (державних службовців, працівників служби охорони природно-заповідного фонду, лісової охорони, рибоохорони та деяких інших) статутами і положеннями про дисципліну цих категорій працівників можуть передбачатись також інші дисциплінарні стягнення.

Дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) даного працівника. На працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність за статутами, положеннями та іншими актами законодавства про дисципліну, дисциплінарні стягнення можуть накладатись також вищестоящими органами. Працівники, які займають виборні посади, можуть бути звільнені тільки за рішенням органу, який їх обрав, і лише з підстав, передбачених законодавством.

Дисциплінарне стягнення застосовується власником або уповноваженим ним органом безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше одного місяця з дня його виявлення, не рахуючи часу звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебування його у відпустці. Дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше шести місяців з дня вчинення проступку.

Законодавство про працю вимагає чіткого дотримання процедури накладення дисциплінарного стягнення. Перш за все власник або уповноважений ним орган повинен зажадати від порушника трудової дисципліни письмові пояснення. Стягнення оголошується в наказі (розпорядженні) і повідомляється працівникові під розписку.

За кожне порушення трудової дисципліни може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення. При обранні виду стягнення власник або уповноважений ним орган повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяну ним шкоду, обставини, за яких вчинено проступок, і попередню роботу працівника.

Адміністративна відповідальність встановлена за «порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду» (ст. 91 Кодексу України про адміністративні правопорушення), «самовільне випалювання сухої рослинності або її залишків» в межах територій та об'єктів

природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 77¹ ст. 91 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Особливості застосування *цивільної відповідальності* полягають у визначенні розмірів шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про природно-заповідний фонд, які визначаються на основі кадастрової еколого-економічної оцінки та спеціальних такс, які затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» встановлені спеціальні такси внаслідок:

- незаконної рубки або пошкодження дерев та рослин, що мають здерев'яніле стебло, до ступеня припинення росту;
- пошкодження дерев та рослин, що мають здерев'яніле стебло, до ступеня неприпинення росту;
- знищення або пошкодження лісових культур, природного підросту та самосіву, сіянців і саджанців;
- знищення або пошкодження газонів та квітників;
- самовільної заготівлі сіна або випасання худоби;
- незаконного збору або знищення дикорослих трав'янистих рослин, лісової підстилки, лікарських рослин, дикорослих плодів, горіхів, ягід, другорядних лісових матеріалів;
- незаконного добування чи знищення об'єктів тваринного світу, пошкодження або знищення їх жител та споруд, місць перебування і розмноження;
- пошкодження карстово-спелеологічних, геологічних та гідрологічних об'єктів;
- проїзду транспорту, прольоту та посадки літальних апаратів;
- самовільного зайняття земельних ділянок, невиконання умов знімання, збереження і нанесення родючого шару ґрунту, забруднення та засмічення їх територій;
- знищення або пошкодження інформаційно-охоронних та інших знаків;
- знищення або пошкодження осушувальних каналів, дренажних і протиерозійних систем, доріг та інших об'єктів.

Пред'явлення претензій про відшкодування шкоди є компетенцією Державної екологічної інспекції – центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

Шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про природно-заповідний фонд, підлягає компенсації в повному обсязі.

Кримінальна відповідальність передбачена за «умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду» (ст. 252 Кримінального кодексу України), «порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин» (ст. 240 Кримінального кодексу України) «незаконну порубку

лісу»(ст. 246 Кримінального кодексу України) та «незаконне полювання» (ст. 248 Кримінального кодексу України).

Застосування заходів адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди.

Відповідно до чинного законодавства передбачено як судовий, так і позасудовий порядок відшкодування шкоди. У разі відмови від добровільного відшкодування збитків, стягнення їх сум проводиться у судовому порядку за позовами Державної екологічної інспекції та її територіальних органів. З метою визначення розміру збитків, заподіяних природному середовищу, суд може призначити відповідну експертизу.

3. Шкода та збитки природно-заповідному фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2014 році з анексії Криму та бойових дій на Донбасі, постало питання про відшкодування агресором шкоди і збитків, завданих воєнними діями.

Визначення розмірів та обсягів шкоди та збитків, завданих природно-заповідному фонду збройною агресією Російської Федерації, здійснюється з метою:

- прогнозування загальнодержавних та секторальних витрат на відновлення;
- визначення обсягів компенсації державі за шкоду, заподіяну довкіллю, а також національному надбанню держави, до якого належить природно-заповідний фонд;
- подання на цих підставах відповідних позовів на компенсацію до судових інстанцій, у тому числі – міжнародних.

Для визначення розмірів і обсягів шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду України збройною агресією Російської Федерації розроблена спеціальна «Методика визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації», (далі – Методика).

Відповідно до Методики, відшкодуванню підлягають:

- понесені або необхідні витрати на відновлення природних комплексів та об'єктів в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду в обсязі, еквівалентному втраченим (пошкодженим) природним ресурсам, які надавалися цими природними комплексами та об'єктами;
- виражені у грошовій формі відновлювані втрати природно-заповідного фонду за період від дати втрати (пошкодження) до відновлення до вихідного стану;
- виражені у грошовій формі безповоротні (невідновлювані) втрати природно-заповідного фонду;
- збитки, завдані в результаті забруднення атмосферного повітря, земель, вод, що визначаються за окремо встановленими методиками з урахуванням коефіцієнта 10, яким визначається особлива природоохоронна цінність територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

• витрати на проведення оцінки завданої шкоди та збитків (на експертизу, експертне дослідження (експертне оцінювання), збирання та оброблення даних дистанційного зондування Землі).

Об'єктами оцінки, згідно із Методикою, є:

- природні комплекси, до яких відносяться: ландшафти, екосистеми, природні середовища існування, такі як місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, території, що є шляхами міграції тварин, інші території, що є середовищем існування рослин і тварин, а також частини зазначених природних комплексів в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

- природні об'єкти, а саме: об'єкти рослинного і тваринного світу, а також нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати та інше житло і споруди тварин, унікальні природні утворення, в тому числі такі, що оголошені пам'ятками природи;

- штучно створені об'єкти природно-заповідного фонду.

Функціональний модуль «ЕкоЗагроза» єдиної екологічної платформи «ЕкоСистема» містить інформацію про збитки природно-заповідному фонду, завдані внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Висновки

Встановлення чіткої системи відповідальності за порушення сприяє зменшенню незаконної діяльності та забезпечує охорону заповідних територій.

Ефективне правозастосування можливе лише за умов належного контролю, посилення санкцій за екологічні правопорушення.

Таким чином, вдосконалення правової бази, посилення механізмів відповідальності у природоохоронній діяльності є важливими факторами для забезпечення належного захисту природно-заповідного фонду України.

Запитання для самоконтролю

1. Які функції виконує юридична відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд?

2. У чому полягає сутність екологічного правопорушення?

3. Який юридичний документ містить перелік правопорушень у сфері охорони та використання природно-заповідного фонду України?

4. Які існують види відповідальності за порушення законодавства про природно-заповідний фонд?

5. З якою метою здійснюється визначення розмірів та обсягів шкоди та збитків, завданих природно-заповідному фонду збройною агресією Російської Федерації?

Використана література

1. Про природно-заповідний фонд України : *Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#n48>

2. Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд : *Постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2022 № 575*.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-2022-%D0%BF#Text>

3. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : *Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

4. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації : *Наказ Міндовкілля від 13.10.2022 № 424.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1416-22#Text>

5. Завдані збитки. ПЗФ. *Екосистема* : веб-сайт. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/damage/pzf>